

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

МАЗУР ТАМАРА ВІКТОРІВНА

УДК 340.15(477)

**ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-
Й ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант:

доктор історичних наук, професор
Мищак Іван Миколайович,
Інститут законодавства Верховної Ради
України, завідувач науково-
організаційного відділу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Пархоменко Наталія Миколаївна,
учений секретар Інституту держави
і права ім. В. М. Корецького
НАН України

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Ярмиш Олександр Назарович,
провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного
інституту МВС України

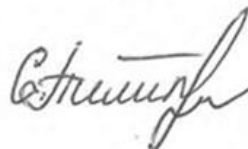
доктор юридичних наук, професор
Бобровник Світлана Василівна,
завідувач кафедри теорії права та
держави Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Захист відбудеться «01» квітня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.04 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розісланий «26» лютого 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Культурна спадщина є одним із найважливіших ідентифікаційних чинників будь-якого народу, свідченням його місця, ролі і вкладу в історію розвитку людської цивілізації. Своєю чергою, ознайомлення з культурними надбаннями попередніх поколінь і доступ до них сприяють збалансованому розвитку людини як суспільної істоти, усвідомленню нею полікультурності світу та необхідності мирного й толерантного співіснування в соціумі.

Культурні права людини і громадянина традиційно відносять до другого покоління прав людини, тим самим визнаючи їх важливість одразу після особистих і політичних прав. Нині завданням будь-якої демократичної та правової держави є захист культурних прав громадян, забезпечення охорони культурної спадщини та створення сприятливих умов для загального доступу до об'єктів культурної спадщини.

Актуальність історико- й теоретико-правового дослідження охорони культурної спадщини в Україні обумовлена кількома чинниками.

По-перше, правова охорона культурної спадщини в Україні має власну національну традицію, яка налічує більше ста років, починаючи від створення перших громадських та державних пам'яткоохоронних органів під час Української революції 1917 – 1921 років і до сьогодні.

По-друге, охорона культурної спадщини уже вийшла за національні масштаби та стала світовою проблемою, свідченням чого є формування її як окремої галузі міжнародного права. Разом із тим кожна держава, у тому числі й Україна, продовжує розвивати національне пам'яткоохоронне законодавство, виходячи із власних історичних умов і традицій, послуговуючись окремим інструментарієм, зокрема й усталеними термінами та поняттями. Тому удосконалення правової охорони культурної спадщини в нашій державі повинно відбуватися з урахуванням розвитку міжнародного права та кращих світових практик.

По-третє, в Україні спостерігаються загрозливі тенденції нищення, руйнування та розпродажу об'єктів культурної спадщини, що традиційно пов'язано із відсутністю належного контролю за дотриманням пам'яткоохоронного та суміжного, зокрема містобудівного, законодавства.

По-четверте, тимчасова окупація Криму та військові дії на Донбасі вимагають вироблення правових механізмів охорони культурної спадщини в умовах збройного конфлікту й окупації, що неминуче має враховувати схожу практику інших держав та відбуватися у тісній співпраці з міжнародними пам'яткоохоронними організаціями.

По-п'яте, подальшого удосконалення потребує національне законодавство щодо формування позитивного іміджу України шляхом внесення національних пам'яток до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО й забезпечення належної охорони таких пам'яток.

По-шосте, реорганізація Міністерства культури та інформаційної політики України і створення нових профільних центральних органів виконавчої влади – Державної служби охорони культурної спадщини України та Державної інспекції культурної спадщини України – потребують вироблення чітких правових механізмів розподілу повноважень між цими органами, з одного боку, та забезпечення координації їх співпраці у трикутнику: міністерство–служба–інспекція, з іншого.

По-сьоме, політика децентралізації в Україні й передача частини повноважень щодо охорони культурної спадщини на місцях від органів державної влади органам місцевого самоврядування диктує потребу відповідного розмежування повноважень та, водночас, забезпечення їх співпраці, надання практичної і методичної допомоги тощо. Перелічені тенденції додатково актуалізують необхідність комплексного історико- й теоретико-правового дослідження охорони культурної спадщини в Україні.

Окремі питання правового забезпечення охорони культурної спадщини досліджували такі зарубіжні вчені: К. Белл, Т. Гардоцька, Р. Гарабелло, Дж. Далібард, Ж.-П. Дантек, К. Заласінська, П. О'Кіф, Л. Ліксинський, А. Млинарська-Собачевська, Ж.-П. Мохен, М. Ньюсом, Р. Паттерсон, Л. Протт, Ж. Ріго, Л. Ротфілд, М. Сайкес, Х. Сільверман, Т. Сковацці, Я. Слуговський, Я. Собчак, А. Страте, Д. Томан, К. Форрест, С. Харді, К. Чемберлен, Б. Шмигін, Дж. Шпехт та ін. Проте і нині серед зарубіжних дослідників точаться дискусії як щодо вживання певної термінології, так і подальшого удосконалення міжнародного права охорони культурної спадщини.

Серед сучасних українських науковців питання загальної теорії й теоретичні аспекти правової охорони культурної спадщини досліджували: В. І. Акуленко, С. В. Бобровник, С. Д. Гусарєв, Н. І. Кудерська, Т. В. Курило, І. М. Мищак, Н. М. Пархоменко, О. М. Правоторова, П. М. Рабінович, О. Д. Тихомиров, О. В. Усенко, О. Н. Ярмиш; проблематику міжнародно-правової охорони культурної спадщини, реституції об'єктів культурної спадщини: Г. О. Андрес, Ю. С. Баланюк, Т. Г. Каткова, С. І. Кот, О. І. Мельничук, С. С. Птуха; зарубіжний досвід законодавчого забезпечення та державну політику у сфері охорони культурної спадщини: Т. І. Катаргіна, О. В. Надирова, А. Т. Рой, О. А. Ясинецька; забезпечення культурних прав людини в Україні, діяльність національних інституцій у сфері охорони культурної спадщини: В. К. Антошкін, О. В. Єпіфанов, В. Ю. Мурзін, В. О. Таран, В. Д. Холодок; питання відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини: Р. В. Асейкін, В. В. Базелюк, С. О. Бочарников, В. Ю. Докучаєва, В. Ф. Зверховська, О. В. Кузьменко, Б. М. Одайник, І. В. Пивовар та ін.

Праці зазначених авторів хоча й заклали підґрунтя вивчення національного правового забезпечення пам'яткоохоронної діяльності, проте не вирішили проблему формування надійних правових механізмів охорони культурної спадщини в Україні, створення розвинутої системи

пам'яткоохоронного законодавства та відповідної науково-теоретичної бази щодо її функціонування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України від 21 листопада 2002 р. № 228-IV, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 942, Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018 – 2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 лютого 2020 р. (протокол № 4).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу історії, теорії та практики правової охорони культурної спадщини в Україні виробити пропозиції та рекомендації щодо її удосконалення у відповідності до міжнародних норм і стандартів, національних традицій і зарубіжного досвіду.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі дослідницькі *задачі*:

- окреслити методологію дослідження;
- розкрити поняття та сутність правової охорони культурної спадщини;
- охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- відобразити стан дослідження проблеми вітчизняними вченими;
- встановити стан висвітлення проблеми у західній правовій доктрині;
- відтворити процес формування державної політики та системи правового захисту охорони культурної спадщини під час Української революції 1917 – 1921 років;
- узагальнити генезу радянського законодавства у сфері охорони культурної спадщини 1919 – 1930-х років;
- уточнити зміну радянських підходів до правової охорони культурної спадщини в 1940-х – 1980-х роках;
- дослідити процес адаптації національного законодавства у сфері охорони культурної спадщини до міжнародних норм і стандартів;
- обґрунтувати можливості використання зарубіжного досвіду правового забезпечення охорони культурної спадщини в Україні;
- розкрити розвиток національного законодавства щодо охорони культурної спадщини на сучасному етапі й перспективи його удосконалення;
- висвітлити правові засади реформування діяльності державних органів охорони культурної спадщини;
- визначити правовий статус неурядових організацій та окремих громадян у сфері охорони культурної спадщини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, спрямовані на забезпечення охорони культурної спадщини.

Предметом дослідження є історико- й теоретико-правові засади охорони культурної спадщини в Україні.

Методи дослідження. Методологія дослідження правової охорони культурної спадщини базується на методології теорії права та включає усталені в правовій науці підходи, принципи й методи дослідження. Проведене дослідження значною мірою є міждисциплінарним, що зумовило також використання підходів, принципів і методів гуманітарних та соціальних наук. Головними методологічними підходами дослідження стали: цивілізаційний, що дало змогу розглядати охорону культурної спадщини в нашій державі як частину загальносвітового процесу, в якому правова охорона культурної спадщини в Україні повинна чітко узгоджуватися як з міжнародним правом, так і з сучасними тенденціями правового захисту культурної спадщини провідних держав світу, зокрема тих, з якими Україна прагне до тіснішої інтеграції, передусім членів ЄС; герменевтичний, який застосовано для аналізу текстів правових актів, як міжнародних, так і національних, визначення і тлумачення базових категорій і понять.

Поряд із зазначеними науковими підходами, використано ряд дослідницьких методів. Застосування *логічного та системного* методів дало синтез відповідних знань для формулювання авторських положень і висновків. *Історичний (хронологічний)* метод дозволив відтворити еволюцію становлення правової охорони культурної спадщини, встановити специфіку й тяглість цього процесу та його вплив на сучасне українське пам'яткоохоронне законодавство (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Застосування методу *періодизації* дало змогу виділити три основні періоди охорони культурної спадщини, які пов'язані з періодами розвитку державності (підрозділи 3.1, 5.1). Метод *ретроспективного аналізу* було використано в процесі вивчення стану дослідження проблеми охорони культурної спадщини, що сприяло ознайомленню з напрацюваннями попередників, дозволило критично осмислити їхні положення та висновки, уточнити їх на основі діяхронного порівняння з іншими дослідженнями та джерелами (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Формально-юридичний (юридико-технічний)* метод став основним при опрацюванні окремих правових актів, дозволив виокремити зміни підходів до охорони культурної спадщини, що проявилось в змістовній трансформації дефініції «охорона культурної спадщини», коригуванні видів об'єктів культурної спадщини, запровадженні поняття «пам'ятка культурної спадщини» тощо (підрозділи 1.1, 1.2). *Порівняльно-правовий* метод сприяв з'ясуванню специфіки підходів до охорони культурної спадщини в Україні у різні періоди, порівнянню зарубіжної законодавчої практики у сфері охорони культурної спадщини із вітчизняною, визначенню впливів міжнародного права та зарубіжного законодавства на реформування національного законодавства, порівнянню інституційного забезпечення охорони культурної спадщини в Україні та за кордоном, а це, своєю чергою, дало змогу виявити недоліки чинного національного законодавства й запропонувати шляхи щодо їх подолання (підрозділи 4.1, 4.2, 5.1). Метод *правового моделювання*, який пов'язаний із порівняльно-правовим методом, застосовувався для осмислення наявних моделей охорони культурної

спадщини за кордоном, що дає змогу використання їх елементів для реформування правової охорони культурної спадщини в нашій державі (підрозділ 4.2). *Конкретно-соціологічний* метод застосовувався для аналізу діяльності окремих державних і громадських органів та інституцій, відповідальних за вироблення й реалізацію політики у сфері охорони культурної спадщини (підрозділи 5.2, 5.3). Метод *перспективного аналізу* дав змогу виробити пропозиції щодо удосконалення пам'яткоохоронної політики, доцільності ухвалення нових або внесення змін до чинних законодавчих і підзаконних актів України (підрозділи 4.1, 4.2, 5.1, 5.2).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є комплексним дослідженням, в якому вперше в національній правовій доктрині проаналізовано історико- й теоретико-правові проблеми охорони культурної спадщини в Україні. Наукова новизна конкретизується в авторських положеннях, висновках, пропозиціях і рекомендаціях, які виносяться на захист:

уперше:

- запропоновано визначення правової охорони культурної спадщини, сформоване на використанні нормативного підходу, як діяльності уповноважених суб'єктів щодо розроблення й ухвалення законодавчих і підзаконних актів, спрямованих на забезпечення обліку, захисту, збереження, утримання, використання, консервації, ремонту, реставрації, реабілітації, пристосування, музеєфікації, а також протидії пошкодженням і руйнуванням об'єктів культурної спадщини;

- визначено історичні закономірності й особливості розвитку правової охорони культурної спадщини в Україні на різних історичних етапах, пов'язаних із традиціями національного державотворення, доведено тяглість правового забезпечення охорони культурної спадщини від українських визвольних змагань 1917 – 1921 років, радянського періоду до сучасності, яка має як позитивні, так і негативні риси;

- охарактеризовано новітні тенденції охорони культурної спадщини за кордоном: посилення пам'яткоохоронної діяльності неурядових громадських організацій, окремих громадян і недержавних фондів; залишення за профільним центральним органом виконавчої влади функції вироблення політики й підготовки проектів нормативних актів у сфері охорони культурної спадщини;

- аргументовано доцільність використання зарубіжного досвіду правової охорони культурної спадщини (зокрема кодифікації пам'яткоохоронного законодавства) тих країн, які мають схожу з Україною систему державного управління (Франція, Італія, Польща), водночас передали більшу частину повноважень у сфері охорони культурної спадщини органам місцевого самоврядування, що особливо актуально для України в процесі децентралізації влади;

- запропоновано систему органів охорони культурної спадщини в Україні, яка складається з окремого центрального органу охорони культурної спадщини і структурних підрозділів охорони культурної спадщини у складі місцевих державних адміністрацій, а також структурних підрозділів охорони культурної

спадщини в органах місцевого самоврядування, доведено ефективність її запровадження в Україні;

- розроблено авторські пропозиції щодо удосконалення правового й інституційного забезпечення охорони культурної спадщини в Україні у відповідності до міжнародних норм і стандартів, національних традицій і зарубіжного досвіду;

удосконалено:

- періодизацію розвитку правової охорони культурної спадщини в Україні; виділено три основні періоди: період Української революції 1917 – 1921 років, радянський період та період незалежності, у межах яких виокремлено вісім етапів. Кожен з етапів має свої особливості законодавчого забезпечення пам'яткоохоронної діяльності, формування й реформування системи органів охорони культурної спадщини;

- характеристику стану дослідження охорони культурної спадщини в сучасній українській і зарубіжній правовій доктрині; запропоновано авторську класифікацію основних напрямів наукових досліджень у цій сфері;

- систему знань щодо перспектив розширення співпраці органів охорони культурної спадщини в Україні з міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, ІККРОМ, ІКОМОС, ІКОМ, ICBS) із метою захисту об'єктів культурної спадщини України на тимчасово окупованій території Криму та в непідконтрольних українській владі окремих районах Донецької й Луганської областей;

дістало подальший розвиток:

- положення про необхідність застосування міждисциплінарного підходу до осмислення явища правової охорони культурної спадщини, характеристика якого формується не лише засобами юридичного пізнання, але і з використанням методології історичної науки, державного управління, політології, пам'яткознавства;

- наукові уявлення щодо поглиблення співпраці національних органів охорони культурної спадщини з міжнародними профільними організаціями та державами – членами ЄС і необхідність удосконалення законодавчих визначень термінів і понять у сфері охорони культурної спадщини в Україні та їх уніфікації з термінологією міжнародного права охорони культурної спадщини;

- система наукових знань щодо підвищення ефективності роботи науково-методичних і консультаційних рад органів охорони культурної спадщини шляхом залучення науковців та експертів-практиків до нормопроектної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані й оприлюднені в дисертації авторські положення, висновки та пропозиції мають загальнотеоретичне та практичне значення. Вони вносять безпосередній вклад в юридичну науку, а також практику діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування й можуть бути використані у:

- *правотворчій діяльності* – для підготовки інформаційно-аналітичних записок, «білих книг» законопроектів, проектів законів та підзаконних актів у сфері охорони культурної спадщини; вироблення засад державної політики та

проектів реформування системи органів охорони культурної спадщини (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування від 28 грудня 2020 р. № 04-23/15-2020/253350);

- *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення практики реалізації правових норм органами охорони культурної спадщини;

- *науково-дослідній роботі* – для поглиблення знань про: розвиток правової охорони культурної спадщини в Україні; імплементацію в національне законодавство міжнародних норм і стандартів; наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 15 грудня 2020 р.);

- *освітньому процесі* – для підготовки підручників, навчальних і методичних посібників, курсів лекцій, матеріалів для самостійної роботи з навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Історія держави і права», «Конституційне право», «Права і свободи людини та громадянина», «Міжнародне право охорони культурної спадщини» (акт впровадження Національного авіаційного університету від 28 грудня 2020 р. № 15/290/1).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Сформульовані в роботі положення, висновки та пропозиції є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено у статтях, підготовлених у співавторстві з І. М. Мищакон: «Державна політика щодо охорони культурної спадщини під час Української революції 1917 – 1921 років» (особистий внесок автора – 50 %, 0,25 друк. арк.) і «Законодавство у сфері охорони культурної спадщини в Україні та Польщі: порівняльний аналіз» (особистий внесок автора – 50 %, 0,3 друк. арк.). Наукові положення і висновки кандидатської дисертації автора у докторській дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, а також оприлюднено на 17 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, самітах, круглих столах, семінарах, експертних зустрічах в Україні та за кордоном. Це, зокрема: III Міжнародний культурний саміт (м. Единбург, Велика Британія, 24–26 серпня 2016 р.); «Місто як діалог. Чотирьохмірне моделювання розвитку: суспільство, свідомість, самореалізація, субсидіарність» (м. Вінниця, 10 листопада 2016 р.); «Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС» (м. Київ, 6 червня 2017 р.); «Правове регулювання децентралізації в Україні: безпекові аспекти» (м. Київ, 26 червня 2018 р.); «Моніторинг реалізації законодавства України про національну безпеку: сучасні виклики та реалії» (м. Київ, 27 вересня 2018 р.); «Методи реставрації пам'яток історії і культури в складних інженерно-геологічних та сейсмічних умовах» (м. Київ, 25 – 26 жовтня 2018 р.); «Спадщина ЮНЕСКО. Сьогодення та перспективи» (м. Львів, 5 грудня 2018 р.); «Охорона та збереження культурної спадщини» (м. Житомир, 21 лютого 2019 р.); «Музейні заклади в умовах децентралізації» (м. Київ, 25 лютого 2019 р.); «Правова доктрина:

міжнародний досвід та практична реалізація в Україні» (м. Маріуполь, 22 травня 2019 р.); «Конституційний концепт реформ в Україні» (м. Київ, 19 червня 2019 р.); «2019 International Course for Cultural Heritage Management. Country Report» (Buyeo, Республіка Корея, 14 – 25 жовтня 2019 р.); «Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у ХХІ столітті» (м. Запоріжжя, 24 – 25 квітня 2020 р.); Інтернет-конференція з нагоди відзначення Дня науки–2020 в Україні (м. Київ, 21 травня 2020 р.); «Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики – 2020» (м. Київ, травень 2020 р.); «Конституційно-правова модель «цифрової України» (м. Київ, 24 червня 2020 р.); «Современные тенденции развития юридической науки» (м. Караганда, Республіка Казахстан, 26 червня 2020 р.).

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано монографію та 32 статті, з них 21 – у фахових українських та зарубіжних виданнях, вісім матеріалів наукових конференцій та три статті, які додатково відображають наукові результати дисертації (одна з яких проіндексована у наукометричній базі *Web of Science*).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, що включають 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (529 найменувань) та додатків. Повний обсяг дисертації становить 423 сторінки, із них основний текст – 350 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано інформацію щодо апробації результатів роботи, її структури й обсягу.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження правової охорони культурної спадщини» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Методологія дослідження правової охорони культурної спадщини»* розкрито основні методологічні засади дослідження й наведено авторське визначення терміну «правова охорона культурної спадщини», під яким запропоновано у вузькому розумінні розглядати діяльність уповноважених суб'єктів щодо розроблення й ухвалення законодавчих і підзаконних актів, спрямованих на забезпечення обліку, захисту, збереження, утримання, використання, консервації, ремонту, реставрації, реабілітації, пристосування, музеєфікації, а також протидії пошкодженням і руйнуванням об'єктів культурної спадщини. У широкому розумінні правова охорона культурної спадщини включає і захист об'єктів культурної спадщини.

Наголошено на доцільності використання підходів, принципів і методів, які традиційно використовуються в правових дослідженнях та, зокрема, у дослідженнях з теорії й історії права, але при цьому враховано специфіку правової охорони культурної спадщини, яка полягає в міждисциплінарному

підході та наявності значної кількості наукових праць із досліджуваної проблеми авторів суміжних галузей знань.

Досліджувані проблеми аналізуються з точки зору застосування матеріалістичного, ідеалістичного, цивілізаційного, діалектичного, соціологічного, герменевтичного й комунікативного підходів. При цьому базовими підходами дослідження стали цивілізаційний та герменевтичний. Застосування цивілізаційного підходу дало змогу розглядати охорону культурної спадщини в нашій державі як частину загальносвітового процесу, в якому правова охорона культурної спадщини в Україні повинна чітко узгоджуватися як з міжнародним правом, так і з сучасними тенденціями правового захисту культурної спадщини провідних держав світу. Герменевтичний підхід застосовано передусім для аналізу текстів правових актів, як міжнародних, так і національних, визначення і тлумачення базових категорій і понять.

Авторські положення, висновки та рекомендації щодо удосконалення правової охорони культурної спадщини були сформульовані на основі принципів науковості, історизму, об'єктивності, всебічності, конкретності, демократизму та плюралізму, а також спеціальних принципів верховенства права й законності. У роботі застосовано низку загальнонаукових і спеціальних дослідницьких методів, які дали змогу повною мірою розкрити та реалізувати поставлені завдання.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та сутність правової охорони культурної спадщини»* простежено еволюцію базових понять у пам'яткоохоронному законодавстві на українських землях упродовж більше ста років. Встановлено, що специфіка правової охорони культурної спадщини в Україні складалася упродовж тривалого часу, що, звичайно, вплинуло і на формування та розвиток понятійно-термінологічного апарату. Така специфіка проявилася навіть в умовах уніфікації радянського законодавства. Так, вживаний у радянському законодавстві термін «пам'ятник» після тривалої термінологічної дискусії в Україні було змінено на більш відповідний та ширший за своїм розумінням «пам'ятка». Останній вживався ще в роки Української революції 1917 – 1921 рр.

Доведено, що упродовж понад столітнього розвитку національного пам'яткоохоронного законодавства визначення та розуміння базових термінів і понять зазнавали змін як під впливом формування нових підходів держави до охорони культурної спадщини, так і завдяки адаптації українського законодавства до міжнародних норм. Зазначено, що наразі в міжнародному та національному праві немає чітких усталених термінів і понять, натомість застосовуються як базові «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурні надбання», «пам'ятка» та ін.

Обґрунтовано, що наявність законодавчих визначень основних термінів і понять у сфері охорони культурної спадщини в Україні не призвела до їх уніфікації в національній правовій доктрині. Як свідчать результати, зокрема дисертаційних досліджень, практично кожен вчений вважає за необхідне запропонувати власні визначення, що не сприяє виробленню усталеної наукової

термінології та зменшує можливості для використання результатів наукових досліджень з метою удосконалення профільного законодавства.

У дослідженні підтримується ідея щодо необхідності подальшого удосконалення термінологічного апарату. При цьому базові терміни «культурна спадщина» та «пам'ятка» вживаються у тому розумінні, в якому вони наведені в Законі України «Про охорону культурної спадщини» й інших національних законодавчих і підзаконних актах.

Розділ 2 «Джерельна база та стан дослідження проблеми правової охорони культурної спадщини» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Джерельна база дослідження правової охорони культурної спадщини»* звертається увага на те, що основним джерелом дослідження правової охорони культурної спадщини в Україні є законодавчі й підзаконні акти, ухвалені органами державної влади упродовж більш ніж столітньої історії. При цьому простежується певна правонаступність не лише політики у сфері охорони культурної спадщини, а й відповідних правових джерел. Так, свого часу в період Української революції 1917 – 1921 років новостворені пам'яткоохоронні органи під час розробки проектів власних нормативних актів послуговувалися надбаннями попередників, які брали участь у відповідній роботі в археологічних та історичних товариствах на території України в Російській імперії. Певною мірою ці напрацювання були успадковані радянською владою, хоча й замовчувалися з огляду на ідеологічні чинники. Своєю чергою, радянське пам'яткоохоронне законодавство тривалий час продовжувало діяти вже в незалежній Україні.

Доведено, що, окрім нормативних актів, джерелами дослідження є й інші документи та матеріали. На основі вивчення й систематизації джерельної бази дослідження запропоновано таку її авторську класифікацію: 1) національні нормативно-правові акти; 2) міжнародно-правові акти; 3) довідкова література, зокрема енциклопедії та словники, путівники та довідники, каталоги та бібліографічні покажчики тощо; 4) аналітичні записки, звернення, заяви, інформаційні повідомлення, листування органів, уповноважених на вироблення та здійснення політики у сфері охорони культурної спадщини, а також пам'яткоохоронних громадських організацій, товариств тощо.

У підрозділі 2.2 *«Стан дослідження проблеми правової охорони культурної спадщини вітчизняними вченими»* здійснено огляд наукової літератури з питань охорони культурної спадщини, оприлюдненої українськими дослідниками. При цьому охарактеризовано лише ті роботи, що вийшли з часу здобуття незалежності України. Такий вибір пояснюється тим, що праці, написані до здобуття незалежності України, базуються на аналізі законодавства, яке вже втратило чинність, тож відповідні пропозиції та рекомендації щодо його удосконалення так само не є актуальними. Водночас під час розгляду окремих теоретичних та історичних аспектів проблеми використовуються наукові дослідження, видані до 1990-х років, які не втратили своєї актуальності.

Аналіз праць українських вчених дав змогу виокремити такі основні напрямки наукових досліджень: 1) узагальнюючі й теоретичні праці з питань

охорони культурної спадщини (автори: В. І. Акуленко, Т. В. Курило, І. М. Мищак, О. О. Нестуля, Н. М. Рудика, О. В. Усенко та ін.); 2) праці, присвячені міжнародно-правовій охороні культурної спадщини; діяльності міжнародних організацій та інституцій; питанням реституції об'єктів культурної спадщини (автори: Г. О. Андрес, Ю. С. Баланюк, Т. Г. Каткова, С. І. Кот, О. І. Мельничук, С. С. Птуха та ін.); 3) праці, присвячені зарубіжному досвіду законодавчого забезпечення та політиці держав/держави у сфері охорони культурної спадщини; порівняльні дослідження зарубіжного й українського законодавства (автори: Т. І. Катаргіна, Е. М. Кучменко, О. В. Надирова, А. Т. Рой та ін.); 4) праці з конституційного й адміністративного права України, пов'язані із забезпеченням культурних прав людини, політикою держави та діяльністю національних інституцій у сфері охорони культурної спадщини (автори: В. К. Антошкін, О. В. Єпіфанов, Н. І. Кудерська, В. Ю. Мурзін, В. О. Таран та ін.); 5) праці, присвячені проблемі відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини (автори: В. В. Базелюк, С. О. Бочарников, В. Ю. Докучаєва, В. Ф. Зверховська, Т. Г. Каткова, Б. М. Одайник, І. В. Пивовар та ін.); 6) праці, які висвітлюють регіональні особливості правової охорони культурної спадщини в Україні (автори: О. О. Бритюк, О. В. Малишева, В. В. Мещеряков, Ю. В. Ращупкіна, О. В. Принь, В. В. Щербаченко та ін.).

У підрозділі 2.3 «Висвітлення проблеми правової охорони культурної спадщини у західній правовій доктрині» проаналізовано праці з досліджуваної проблематики представників держав, що належать до систем англосаксонського та континентального права. Підкреслено, що тематика зарубіжних досліджень є значно ширшою за ту, яка класифікована для українських студій з охорони культурної спадщини. Обґрунтовано, що основний масив робіт у сфері охорони культурної спадщини стосується міжнародно-правового напрямку, науково-практичного осмислення й критичного аналізу міжнародних конвенцій (дослідники: Е. Александров, К. Форрест, Л. Протт, П. О'Кіф, Дж. Томан, С. Харді, К. Чемберлен та ін.).

Звертається увага на неузгодженість використаних у роботах термінів і понять, що зумовлено вживанням різних термінів у законодавстві. Зокрема, у законодавстві США, Великої Британії, ФРН, Франції, а також у практиці діяльності міжнародних організацій, у тому числі ЮНЕСКО і Ради Європи, для позначення культурної спадщини в широкому розумінні використовують два найбільш поширених поняття: *cultural heritage* – *das Kulturerbe* (культурна спадщина) і *cultural property* – *das Kulturgut* – *patrimoine culturel* (дослівно: культурна власність). При цьому термін «*cultural property*» за своїм змістом є еквівалентом поняття «національне багатство» і тому обґрунтовано може бути перекладений як «культурне надбання».

Роботи французьких (Ж.-П. ле Дантек, Ж.-П. Мохен, П. Мулін'єр, Ж. Ріго та ін.), італійських (Р. Гарабелло, Т. Сковацці та ін.) та польських (К. Заласінська, А. Млинарська-Собачевська, Я. Слуговський, Б. Шмигін та ін.) вчених проаналізовано передусім з точки зору можливості використання

досвіду охорони культурної спадщини зазначених держав у контексті удосконалення українського пам'яткоохоронного законодавства. Вибір саме цих держав пояснюється як їх членством у ЄС, до чого прагне й Україна, так і тривалою традицією вироблення ефективної державної політики охорони культурної спадщини та децентралізацією повноважень щодо охорони та збереження пам'яток.

Розділ 3 «Історичні засади правової охорони культурної спадщини в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Формування державної політики та системи правового захисту охорони культурної спадщини під час Української революції 1917 – 1921 років»* з'ясовано, що традиційно вітчизняні дослідники становлення правової охорони культурної спадщини в Україні виводили від початку XVIII ст. та пов'язували з указами російського імператора Петра I, який першим зобов'язав державні органи збирати оригінальні документи попередніх епох, а також різноманітні об'єкти давнини, охороняти їх та опікуватися ними. Не відкидаючи та не применшуючи роль засновника Російської імперії у формуванні державної пам'яткоохоронної політики, наголошено, що його діяльність започаткувала сумнозвісну практику вилучення найвагоміших культурних цінностей українського та інших народів і перевезення їх до сховищ та музеїв Росії, де значна частина з них зберігається й досі.

Враховуючи докладне висвітлення історії охорони культурної спадщини в Російській імперії попередніми дослідниками, зосереджено увагу на становленні й розвитку правової охорони культурної спадщини в Україні від початку формування перших пам'яткоохоронних органів незалежницькими урядами під час Української революції 1917 – 1921 років. Встановлено, що за активної участі громадського об'єднання – Центрального комітету охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні – упродовж 1917 р. почали формуватися товариства охорони пам'яток старовини й мистецтва в окремих губерніях і повітах. Започаткована громадськими активістами робота щодо охорони культурної спадщини перейшла у відання Генерального секретарства народної освіти УНР, у складі якого було створено відділ охорони пам'яток старовини і мистецтва. Відділ координував діяльність щодо охорони культурної спадщини та, зокрема, повернення українського культурного надбання з Росії в Україну. Серед досягнень відділу відзначено підготовку проекту закону про охорону пам'яток в УНР.

Доведено, що прихід до влади гетьмана П. Скоропадського не призвів до різких змін у сфері охорони культурної спадщини, навпаки, влада посилила культурницьку діяльність, створивши Управління мистецтв і національної культури як окремий вищий орган виконавчої влади. Крім того, було продемонстровано тяглість державної політики, залишивши на своїх посадах багатьох діячів, які працювали в період Української Центральної Ради. Прихід до влади Директорії також практично не змінив підходів до охорони культурної спадщини, як і структуру органів, що її забезпечували. Пам'яткоохоронною діяльністю в уряді займалися Головне управління мистецтв та національної культури, відділ охорони пам'яток церковної старовини Міністерства

ісповідань, окремі підрозділи Міністерства народної освіти тощо. Однак всі ці державні структури не мали ні належного штату, ні фінансів для забезпечення охорони пам'яток, які в умовах частоті зміни влади або й тривалого безвладдя піддавалися пограбуванню та знищенню.

Виявлено, що ідея створення державних та національних заповідників, яку приписують радянській владі, була запропонована 29 грудня 1918 р. на засіданні Ради Міністрів УНР, на якому заслухано доповідь міністра юстиції про оголошення Софійського і Володимирського соборів та церкви Св. Андрія Первозванного «державно-національними українськими святинами, що заслуговують особливої уваги республіканського уряду» та за результатами обговорення доручено підготувати відповідний законопроект. Також Головним управлінням мистецтва та національної культури було підготовлено проект постанови про охорону пам'яток старовини й мистецтва, яким гарантувалася державна охорона пам'яток, встановлювалися адміністративна та кримінальна відповідальність за їх пошкодження та руйнування. Однак зазначені проекти так і не були ухвалені.

У підрозділі 3.2 *«Гене́за радянського законодавства у сфері охорони культурної спадщини 1918 – 1930-х років»* встановлено, що радянська влада, ведучи боротьбу з військами УНР на території України та закликаючи робітників і селян до повстання, своїми закликами сприяла руйнуванню та знищенню численних давніх споруд, в яких зберігалися культурні надбання. Також українські більшовики за прикладом своїх російських колег 7 травня 1919 р. видали Декрет РНК України «Про знесення з площ і вулиць пам'ятників, споруджених на честь царів та їх слуг», на виконання якого зруйновано пам'ятники попередньої епохи.

Обґрунтовано положення про те, що перші спроби упорядкувати використання нерухомих об'єктів культурної спадщини, а також рухомих речей культурно-історичної цінності були здійснені радянською владою в Україні на початку 1919 р. Також 1 квітня 1919 р. було видано Декрет РНК України «Про передання історичних та мистецьких цінностей у відання Народного комісаріату освіти», який був реакцією на так звані «революційні реквізиції» майна та захоплення будівель різними радянськими органами для власних потреб. Наркомос залучив до роботи фахівців, які працювали ще в дорадянський період та в установах УНР і Української Держави, зокрема Ф. Л. Ернста, Г. Г. Павлуцького, Д. М. Щербаківського та ін. Завдяки цьому була забезпечена певна тяглість пам'яткоохоронної політики.

Серед документів УСРР 1920-х років, спрямованих на правове забезпечення охорони культурної спадщини, особливе місце посідає «Положення про пам'ятники культури і природи», затверджене постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 16 червня 1926 р. Його новелою став поділ пам'яток на дві категорії: республіканського та місцевого значення. Норми «Положення про пам'ятники культури і природи» дали поштовх для створення мережі історико-культурних державних заповідників, зокрема передачі колишньої Києво-Печерської лаври у підпорядкування Наркомосу УСРР як історико-культурного державного заповідника й перетворення її на всеукраїнське «Музейне

містечко». У 1927 р. були введені в дію нові Кримінальний та Адміністративний кодекси УСРР, які встановлювали відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини.

Визначено, що значної шкоди культурній спадщині на території України завдала в 1920-х рр. політика радянської влади щодо продажу музейних та культурних цінностей, зокрема й коштовностей, що зберігалися в церквах та монастирях, як всередині країни, так і за кордон. 30-ті роки ХХ ст. стали ще більш фатальними для української культурної спадщини через масові руйнування культових споруд, знищення величезної кількості пам'яток сакрального мистецтва, нехтування партійними та державними органами приписами пам'яткоохоронного законодавства.

У підрозділі 3.3 *«Зміна радянських підходів до правової охорони культурної спадщини в 1940-х – 1980-х роках»* виокремлено три основні напрями нормативно-правового забезпечення охорони культурної спадщини в Українській РСР воєнного та повоєнного періоду: 1) відновлення діяльності історико-архітектурних заповідників та створення нових музеїв і заповідників; 2) правове забезпечення увіковічення пам'яті полеглих у роки Другої світової та попередніх воєн; 3) удосконалення системи обліку та реєстрації об'єктів культурної спадщини. Особливістю правового забезпечення охорони культурної спадщини на завершальному етапі Другої світової війни та в подальший період, на відміну від 1920-х – 1930-х років, стала активна участь у цьому процесі поряд з урядом партійних органів.

Відзначено важливу роль постанови Ради Міністрів УРСР від 30 грудня 1948 р. «Про заходи до поліпшення охорони пам'ятників культури на території Української РСР», в якій завдання щодо охорони пам'яток було покладено на Управління в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР, Комітет в справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР, Комітет в справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР, а науково-методичне забезпечення справою охорони і вивчення пам'яток культури – на Академію наук УРСР та, зокрема, Науково-методичну раду по охороні пам'ятників культури. Постановою від 30 грудня 1948 р. було затверджено Положення про охорону пам'ятників культури на території УРСР, відповідно до якого пам'ятки (за тодішнім визначенням пам'ятники) поділялися на категорії загальносоюзного та республіканського значення. Зміна, переробка, переміщення та знесення пам'яток культури чи забудова території заповідників і пам'яток заборонялися без спеціального дозволу Ради Міністрів СРСР – щодо заповідників і пам'яток культури загальносоюзного значення, а для пам'яток республіканського значення – Ради Міністрів УРСР. Новелою законодавства стала норма про те, що «користування архітектурними пам'ятками допускається лише на умовах, що встановлюються Комітетом у справах архітектури при Раді Міністрів СРСР, і оформлюється спеціальними «Охоронно-орендними договорами» чи «Охоронними зобов'язаннями».

Велике практичне значення для поліпшення пам'яткоохоронної діяльності мало затвердження постановою Ради Міністрів УРСР від 24 серпня 1963 р. Списку пам'ятників архітектури УРСР, які мали бути взяті під державну охорону. Своєю чергою, Міністерством культури УРСР та Академією наук УРСР було

підготовлено Список пам'ятників мистецтва, історії та археології республіканського значення Української РСР, який затверджено Постановою Ради Міністрів УРСР від 21 липня 1965 р. № 711. Виконкоми місцевих рад разом із Держбудом республіки зобов'язувалися забезпечити охорону та збереження пам'яток у відповідності до Положення про охорону пам'ятників культури на території Української РСР від 30 грудня 1948 р. Разом із тим Держбуд отримав право «виявляти споруди, які не мають визначної наукової, історичної та художньої цінності, або втратили її внаслідок руйнування та перебудов, і подавати Раді Міністрів УРСР пропозиції про виключення їх зі списку пам'ятників архітектури, що перебувають під охороною». Завдяки цій нормі фактично було узаконено численні дії установ і організацій, які призвели до нищення та псування багатьох цінних об'єктів культурного надбання.

Особливістю розвитку пам'яткоохоронного законодавства 1960-х – 1970-х років названо активізацію участі республіки в діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН та її спеціалізованої установи ЮНЕСКО. Ухвалені в рамках цих організацій конвенції щодо захисту й охорони культурних цінностей бралися до уваги в СРСР та УРСР і вплинули на вироблення норм спеціальних законів, зокрема й Закону УРСР від 13 липня 1978 р. «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», який став базовим законодавчим актом, що врегульовував пам'яткоохоронну діяльність в Україні.

Розділ 4 «Міжнародні стандарти й зарубіжний досвід правової охорони культурної спадщини» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Адаптація національного законодавства у сфері охорони культурної спадщини до міжнародних норм і стандартів»* зазначено, що на міжнародному рівні перші правила захисту культурної спадщини в зоні бойових дій та на окупованій території були закладені в Брюссельській декларації про закони і звичаї війни 1874 р., а також гаазьких конвенціях 1899 р. та 1907 рр. На американському континенті з 1935 р. діяв Договір про захист художніх і наукових закладів та історичних пам'яток (Пакт Реріха).

Обґрунтовано, що після Другої світової війни засади міжнародно-правового захисту культурної спадщини розробляються переважно у рамках ООН та її спеціалізованої установи ЮНЕСКО. Україна як член ЮНЕСКО, ратифікувала Конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. та протоколи до неї, Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності 1970 р., Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р., Конвенцію про охорону підводної культурної спадщини 2001 р., Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. Ставши членом Ради Європи, наша держава ратифікувала Європейську культурну конвенцію 1954 р., Конвенцію про охорону архітектурної спадщини Європи 1985 р., Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини (переглянуту) 1992 р., Рамкову Конвенцію про значення культурної спадщини для суспільства 2005 р. Положення зазначених конвенцій значною мірою імплементовані в національне законодавство України.

За результатами проведеного аналізу запропоновано ухвалити ряд законодавчих і підзаконних актів щодо: імплементації положень Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини; захисту культурної спадщини в умовах збройних конфліктів; збереження пам'яток культурної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; створення окремих органів охорони культурної спадщини на центральному та місцевому рівнях.

У підрозділі 4.2 *«Аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення охорони культурної спадщини стосовно можливості його використання в Україні»* обґрунтовано доцільність запозичення зарубіжного досвіду у процесі удосконалення національного пам'яткоохоронного законодавства та державної політики у сфері охорони культурної спадщини. Ідеться передусім про досвід держав – членів Європейського Союзу у контексті наближення національного законодавства до законодавства ЄС відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р.

Звертається увага на те, що врахування зарубіжного досвіду законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини не може відбуватися шляхом простого запозичення певних норм чи копіювання державної політики, оскільки кожна держава має свої правові особливості й національні традиції, які не спрацюють в українських умовах або, навіть, можуть бути шкідливими.

Із досвіду країн англосаксонського права корисною видається практика стимулювання пам'яткоохоронної діяльності, меценатства та ін. шляхом надання пільг і преференцій, залучення до охорони культурної спадщини неприбуткових організацій та активних громадян.

Докладно розглянуто пам'яткоохоронне законодавство Франції, Італії та Польщі, досвід яких визнано найбільш корисним для України з огляду на їх членство в ЄС, схожість правової системи та системи державного управління, проведення політики децентралізації й передання органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, у тому числі щодо охорони культурної спадщини. Аналіз зарубіжного досвіду дав змогу виокремити ряд практичних рекомендацій, які можуть бути використані в процесі удосконалення законодавства України у сфері охорони культурної спадщини.

Розділ 5 «Реформування правового й інституційного забезпечення охорони культурної спадщини в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 *«Розвиток національного законодавства щодо охорони культурної спадщини й перспективи його удосконалення»* встановлено, що новітній етап законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини в Україні започатковано з ухваленням 16.07.1990 р. Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України, яка гарантувала національно-культурне відродження українського народу, та Основ законодавства України про культуру 1992 р. На розвиток норм Основ законодавства України про культуру було розроблено й постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. затверджено Положення про Державний реєстр національного культурного надбання. Головним недоліком цього акта визнано те, що не було визначено єдиного державного органу, відповідального за його формування, та

чітких критеріїв, за якими пам'ятки підлягали відбору та внесенню до Реєстру. З огляду на зазначене єдиного Державного реєстру національного культурного надбання досі не створено.

Конституція України 1996 р. більш послідовно, у порівнянні з Конституцією УРСР, забезпечила гарантії культурних прав громадян та обов'язки держави щодо охорони культурної спадщини. Поворотним моментом у справі законодавчого забезпечення пам'яткоохоронної діяльності стало ухвалення Закону України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р. По-перше, розробники Закону врахували основні тенденції міжнародно-правового забезпечення охорони культурної спадщини; по-друге, у ст. 1 Закону наведено визначення основних термінів і понять, які по-різному тлумачилися в національних законодавчих та підзаконних актах; по-третє, у Законі намагалися поєднати та врахувати як норми міжнародного права, так і національні правові традиції. Подібний підхід щодо правонаступності, зокрема встановлення категорій пам'яток національного та місцевого значення та формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України, дав змогу поширити пам'яткоохоронні заходи на ті об'єкти культурної спадщини, які були включені до списків (переліків) пам'яток історії та культури відповідно до Закону Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» 1978 р. Черговий етап розвитку законодавства у сфері охорони культурної спадщини пов'язаний з ухваленням Закону України «Про культуру» 2010 р., яким на законодавчому рівні запроваджено термін «нематеріальна культурна спадщина».

Доведено, що упродовж останніх років було здійснено ряд кроків щодо реформування державної політики у сфері культури й удосконалення законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини у відповідності до міжнародних норм і стандартів. Разом із тим виокремлено основні недоліки та прогалини профільного законодавства, а також на основі аналізу судової практики сформульовано авторські пропозиції щодо їх усунення.

У підрозділі 5.2 *«Правові засади реформування діяльності державних органів охорони культурної спадщини»* система органів охорони культурної спадщини розглядається у вузькому розумінні, тобто, йдеться лише про органи виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях, а також структурні підрозділи охорони культурної спадщини органів місцевого самоврядування, де такі створені.

Доведено, що, незважаючи на численні реорганізації, завдання МКІП щодо охорони культурної спадщини залишалися практично незмінними, включаючи формування та реалізацію державної політики у сферах охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей.

Структурні зміни в Міністерстві культури упродовж останніх років були пов'язані із запровадженням реформи державного управління в Україні. Відповідно до означеної реформи в Міністерстві було створено Директорат культурної спадщини, до основних завдань якого віднесено формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини, оцінку результатів її

здійснення та вироблення пропозицій щодо удосконалення охорони культурної спадщини. Подальше реформування державного управління у сфері охорони культурної спадщини пов'язане, з одного боку, із продовженням реформи державного управління в цілому, з іншого боку, з особливостями реформування системи охорони культурної спадщини в умовах децентралізації влади. У цьому контексті підтримується позиція щодо створення замість Управління охорони культурної спадщини двох нових центральних органів виконавчої влади: Державної служби охорони культурної спадщини України і Державної інспекції культурної спадщини України.

Відзначено, що на місцевому рівні реалізацію державної політики у сфері охорони культурної спадщини забезпечують структурні підрозділи державних адміністрацій та рад. У більшості місцевих державних адміністрацій немає окремих підрозділів, які опікуються охороною культурної спадщини. Зазначені функції передані тим департаментам чи управлінням, які реалізують державну політику у сфері культури загалом. Такі управління часто реалізують державну політику одразу в кількох сферах, що не дає можливості забезпечити ефективну охорону культурної спадщини. Структура виконавчих комітетів органів місцевого самоврядування у містах України також не уніфікована. Загалом більшість міських рад не має ні окремого структурного підрозділу, що реалізує політику у сфері охорони культурної спадщини, ні належного рівня фахівців та фінансування для забезпечення пам'яткоохоронної діяльності в повному обсязі.

У цілому часті зміни й реорганізації системи органів державної влади в Україні негативно позначаються не лише на пам'яткоохоронній діяльності держави, а й на розвитку співпраці та координації зусиль між державними й громадськими інституціями, організаціями, фондами тощо. Обґрунтовується доцільність створення окремого центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини та його структурних підрозділів на місцях.

У підрозділі 5.3 *«Правовий статус неурядових організацій та громадян у сфері охорони культурної спадщини»* проаналізовані основні нормативні акти, якими урегульовано правові засади громадської пам'яткоохоронної діяльності.

Встановлено, що у світовій практиці склалася традиція, згідно з якою основним суб'єктом у сфері охорони культурної спадщини є органи публічної влади – державні спеціалізовані установи та органи місцевого самоврядування. Водночас нині все більшу роль у справі збереження культурного надбання людства відіграють неурядові інституції – громадські об'єднання та окремі небайдужі громадяни.

Доведено, що в Україні також існують давні традиції громадської діяльності у сфері охорони культурної спадщини. Причому вони активно розвивалися ще в той період, коли українські землі входили до складу інших держав. Відзначено тяглість діяльності таких організацій, зокрема Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, яке діяло ще в Російській імперії, а на його основі на початку 1917 р. було сформовано Центральний комітет охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні, який продовжив діяльність в 1917 – 1918 рр. У радянський період відповідно до «Положення

про пам'ятники культури і природи» 1926 р. утворено Український комітет охорони пам'ятників культури та Український комітет охорони пам'ятників природи, а наприкінці 1966 р. – Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, яке діє й нині. Процеси суверенізації України наприкінці 1980-х рр. сприяли появі нових громадських суб'єктів у сфері охорони культурної спадщини, безпосередньо пов'язаних з науковими інституціями, зокрема створено Центр пам'яткознавства АН УРСР і УТОПК, який діяв з 1991 до 2019 р.

Проаналізовані сучасні правові засади співпраці владних інституцій із громадськістю, а також участь громадських організацій та окремих громадян в охороні культурної спадщини, які урегульовані нормами Конституції України, законів «Про охорону культурної спадщини» 2000 р. та «Про охорону археологічної спадщини» 2004 р. Завдяки конституційним гарантіям та нормам спеціального законодавства сьогодні в Україні розвивається індивідуальний громадський пам'яткоохоронний рух, який набирає різних форм.

Інтеграція України в міжнародну систему органів охорони культурної спадщини розглядається крізь призму діяльності національних комітетів міжнародних пам'яткоохоронних організацій (ІКОМОС, ІКОМ, ІККРОМ та ін.), які координують свою діяльність з державними органами у сфері охорони культурної спадщини, зокрема щодо захисту культурної спадщини на території тимчасово окупованого Криму. Водночас звертається увага й на недостатню активність та ефективність окремих подібних організацій. Так, Національний комітет Блакитного Щита в Україні, який повинен захищати культурні цінності у зоні збройних конфліктів, було створено лише в 2014 р., проте він і досі не налагодив системної роботи щодо захисту культурної спадщини або вироблення відповідних законодавчих пропозицій.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичні узагальнення та практичні рекомендації, які в сукупності вирішують актуальну наукову проблему історико- й теоретико-правових засад охорони культурної спадщини в Україні.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. У вузькому розумінні правова охорона культурної спадщини визначається нами як діяльність уповноважених суб'єктів щодо розроблення й ухвалення законодавчих і підзаконних актів, спрямованих на забезпечення обліку, захисту, збереження, утримання, використання, консервації, ремонту, реставрації, реабілітації, пристосування, музеєфікації, а також протидії пошкодженням і руйнуванням об'єктів культурної спадщини. У широкому розумінні правова охорона культурної спадщини включає всі форми, способи та засоби захисту об'єктів культурної спадщини.

Встановлено, що методологія дослідження правової охорони культурної спадщини базується на методології теорії права та включає усталені в правовій науці підходи, принципи й методи дослідження. Проведене дослідження значною мірою є міждисциплінарним, що зумовило використання підходів,

принципів і методів гуманітарних та соціальних наук, однак із переважанням інструментарію теорії права. Досліджувані проблеми аналізуються з точки зору застосування матеріалістичного, ідеалістичного, цивілізаційного, діалектичного, соціологічного, герменевтичного й комунікативного підходів із використанням загальних принципів науковості, історизму, об'єктивності, всебічності, конкретності, демократизму та плюралізму, а також спеціальних принципів верховенства права й законності. Дослідження правового забезпечення охорони культурної спадщини базується на застосуванні низки загальнонаукових (логічного, системного, історичного, періодизації, ретроспективного аналізу) і спеціальних (формально-юридичного (юридико-технічного), порівняльно-правового, правового моделювання) методів, які дали змогу реалізувати поставлену мету та дослідницькі завдання.

2. Обґрунтовано, що правова охорона культурної спадщини неможлива без застосування спеціальних понять і термінів, які є важливою складовою будь-якого дослідницького інструментарію. При цьому доведено, що наразі в міжнародному та національному праві немає чітких усталених термінів і понять, натомість застосовуються як базові поняття «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурні надбання» та ін. У пропонуваному дослідженні ми, загалом поділяючи точки зору дослідників щодо необхідності подальшого удосконалення термінологічного апарату, схилиємося до вживання понять «культурна спадщина» та «пам'ятка», які поширені в міжнародному праві, у тому розумінні, як це наведено у визначеннях у базовому Законі України «Про охорону культурної спадщини».

3. Доведено, що на сьогодні сформувалася значна джерельна база правової охорони культурної спадщини, яка істотно збагатилася за роки державної незалежності України. Відзначено, що якоїсь універсальної класифікації джерел досі не виробила не лише юридична наука, а й інші галузі наукового знання. З огляду на певну національну специфіку правової охорони культурної спадщини, вважаємо за необхідне виділити не лише джерела права, а й інші джерела відповідно до класифікації, що застосовується у джерелознавстві. У нашому дослідженні запропоновано таку авторську класифікацію видів джерел правової охорони культурної спадщини: 1) національні нормативно-правові акти; 2) міжнародно-правові акти; 3) довідкова література, зокрема енциклопедії та словники, путівники та довідники, каталоги та бібліографічні покажчики тощо; 4) аналітичні записки, звернення, заяви, інформаційні повідомлення, листування органів, уповноважених на вироблення та здійснення політики у сфері охорони культурної спадщини, а також пам'яткоохоронних громадських організацій, товариств тощо.

4. За результатами аналізу вітчизняних досліджень з питань правової охорони культурної спадщини за роки державної незалежності України встановлено, що ця проблематика вивчалася не лише вченими-правознавцями, а й представниками суміжних галузей науки – фахівцями з державного управління, міжнародних відносин, історії, культурології, політології та ін.

Аналіз наукових праць дав змогу виокремити такі основні напрямки наукових досліджень: 1) узагальнюючі й теоретичні праці з питань охорони культурної спадщини; 2) праці, присвячені міжнародно-правовій охороні культурної спадщини; діяльності міжнародних організацій та інституцій; питанням реституції об'єктів культурної спадщини; 3) праці, присвячені зарубіжному досвіду законодавчого забезпечення та політиці держав/держави у сфері охорони культурної спадщини; порівняльні дослідження зарубіжного й українського законодавства; 4) праці з конституційного й адміністративного права України, пов'язані із забезпеченням культурних прав людини, політикою держави та діяльністю національних інституцій у сфері охорони культурної спадщини; 5) праці, присвячені проблемі відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за порушення законодавства у сфері охорони культурної спадщини; 6) праці, які висвітлюють регіональні особливості правової охорони культурної спадщини в Україні.

5. Обґрунтовано, що широкий масив досліджень у сфері правового забезпечення охорони культурної спадщини у західній правовій доктрині не підлягає чіткій класифікації за окремими напрямками, оскільки питання, що аналізуються, перетинаються у різних контекстах представлених робіт. Нами проаналізовано роботи американських та європейських вчених, при цьому особливу увагу приділено італійським, польським та французьким авторам, оскільки досвід цих країн вважаємо більш корисним у контексті удосконалення національного законодавства як з огляду на адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу, так і їх тривалу традицію законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини. На основі проведеного аналізу запропоновано таку класифікацію тематики наукових розвідок зарубіжних авторів: 1) теоретико-правові засади охорони культурної спадщини, загальні питання, методологія та концептуальні підходи, визначення понять; 2) міжнародно-правові засади, теоретичні питання збереження та використання культурної спадщини у міжнародному праві, аналіз, коментарі та роз'яснення нормативно-правової бази міжнародних організацій з питань захисту нерухомої культурної спадщини, дослідження ступеню ефективності реалізації правових режимів, що встановлюються конвенціями й іншими актами, які складають юридичний інструментарій міжнародного захисту; 3) міжнародно-правове нормативне регулювання та внутрішньодержавні правові засоби захисту рухомих об'єктів культурної спадщини від незаконного обігу; 4) міжнародно-правове нормативне регулювання та національні системи захисту об'єктів культурної спадщини під час збройного конфлікту, аналіз та розвиток відповідних положень міжнародного гуманітарного права на основі вивчення подій у зоні військового протистояння, пов'язаних із викраденням, знищенням або розграбуванням, незаконною торгівлею об'єктами культурної спадщини; 5) міжнародно-правове нормативне регулювання охорони об'єктів підводної культурної спадщини, співвідношення правового режиму захисту з випадками нерегульованих високотехнологічних досліджень морського дна, що знаходиться за межами юрисдикції держав, претензіями держав на володіння відповідними об'єктами тощо; 6) міжнародно-правові аспекти охорони

Всесвітньої культурної спадщини; 7) міжнародно-правові засади та особливості національного законодавства у сфері захисту об'єктів нематеріальної культурної спадщини; 8) позитивні та негативні наслідки співвідношення правових систем захисту прав людини та охорони культурної спадщини; 9) правові засади охорони культурної спадщини регіонів, права національних меншин та корінних народів у складній системі захисту культурно-історичних об'єктів як чинників їх ідентичності; 10) правове регулювання децентралізації, розширення повноважень місцевих інституцій в управлінні охороною культурної спадщини в зарубіжних країнах; 11) регламентація спеціального порядку реставрації, консервації, відновлення пам'яток тощо; 12) правове забезпечення державної політики щодо створення сприятливих умов для бізнесу у питаннях збереження культурної спадщини, набуття економічної вигоди та соціальних дивідендів, розвитку туризму, організації програм заробляння коштів на самоутримання відповідних об'єктів; 13) запровадження цифрових технологій у сфері охорони культурної спадщини.

6. Встановлено, що вперше формування національної державної політики і системи правового захисту охорони культурної спадщини в Україні відбулося в Українській Народній Республіці та Українській Державі під час Української революції 1917 – 1921 рр. Перші державні органи охорони культурної спадщини були створені на основі громадського пам'яткоохоронного органу – Центрального комітету охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні, заснованого навесні 1917 р. Після формування влітку 1917 р. першого Українського Уряду – Генерального Секретаріату – у складі Генерального секретарства народної освіти було створено відділ охорони пам'яток старовини і мистецтва, який розробляв основи правового забезпечення охорони культурної спадщини, зокрема проект закону про охорону пам'яток в УНР. Правонаступником цього відділу в Українській Державі гетьмана П. Скоропадського стало Головне управління мистецтв та національної культури. Крім того, питаннями охорони культурної спадщини опікувалися відділ охорони пам'яток церковної старовини Міністерства віросповідань та окремі підрозділи Міністерства народної освіти. Головне управління мистецтв та національної культури продовжило свою діяльність і в УНР періоду Директорії. Управління також розробило проект закону про охорону культурної спадщини, який так і не було ухвалено. Як наслідок, основними правовими актами, якими регулювалися питання охорони культурної спадщини під час Української революції 1917 – 1921 років, були накази, обіжники та інструкції органів охорони культурної спадщини.

7. Зазначено, що після встановлення радянської влади в Україні з метою охорони націоналізованих державою культурних цінностей було сформовано Всеукраїнську раду мистецтв, а в лютому 1919 р. на зміну їй при Народному комісаріаті освіти УСРР створено Всеукраїнський комітет охорони пам'ятників старовини і мистецтва. Правовою підставою його пам'яткоохоронної діяльності став Декрет РНК України від 1 квітня 1919 р. «Про передання історичних та мистецьких цінностей у відання Народного комісаріату освіти». Прикметно, що влада УСРР залучила фахівців-пам'яткоохоронців доби УНР та Української

Держави до роботи в радянських установах (окремі з них, зокрема В. О. Барвінський, Ф. І. Шміт та ін., були репресовані в 1930-х рр.), тим самим демонструючи певну тяглість пам'яткоохоронної політики в Україні.

З утворенням СРСР питання охорони культурної спадщини в Україні почали регулюватися на загальносоюзному рівні, а республіканські норми, як правило, повторювали норми союзного документа з деякими місцевими змінами. Особливістю пам'яткоохоронної діяльності УСРР в першій половині 1920-х років стало створення окремими постановами Уряду ряду державних заповідників. Основним нормативним актом, який визначав правові засади охорони культурної спадщини другої половини 1920-х – першої половини 1940-х років в Україні, стало «Положення про пам'ятники культури і природи», затверджене постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 16 червня 1926 р. Головними недоліками радянської державної політики у сфері культурної спадщини стало руйнування величезної кількості культових споруд та масовий продаж предметів культурної спадщини за кордон.

8. Доведено, що в повоєнний період відбулася зміна радянських підходів до правової охорони культурної спадщини, яка мала ряд особливостей. По-перше, особливістю правового забезпечення охорони культурної спадщини на завершальному етапі Другої світової війни та в повоєнний період стало ухвалення спеціальних нормативних актів, спрямованих на відбудову й реставрацію пошкоджених у роки війни об'єктів культурної спадщини. По-друге, особливістю досліджуваного періоду аж до розпаду СРСР є ухвалення спільних урядових та компартійних рішень у сфері культури загалом та охорони культурної спадщини зокрема. Серед головних нормативних актів цього періоду слід відзначити спільну постанову РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 6 грудня 1945 р. «Про заходи до впорядкування стану пам'ятників культури, старовини і природи на території Української РСР» та постанову Ради Міністрів УРСР від 30 грудня 1948 р. «Про заходи до поліпшення охорони пам'ятників культури на території Української РСР». Згідно з останньою інституційне забезпечення охорони культурної спадщини здійснювали Управління в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР, Комітет в справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР, Комітет в справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР. По-третє, зі створенням у 1953 р. Міністерства культури УРСР останнє перебрало на себе функції щодо розробки пам'яткоохоронного законодавства й координації діяльності у сфері охорони культурної спадщини, зокрема розроблено й затверджено типові форми «Охоронно-орендних договорів» та «Охоронних зобов'язань», актів технічного огляду пам'яток, «Відкритих листів» на право проведення археологічних розкопок тощо. По-четверте, посилено роль наукових установ не лише у виробленні методологічного підґрунтя охорони культурної спадщини, а й безпосередньо у виробленні проектів профільних нормативних актів. Також Міністерством культури УРСР та Академією наук УРСР було підготовлено Список пам'ятників мистецтва, історії та археології республіканського значення Української РСР, який затверджено Постановою Ради Міністрів УРСР від 21 липня 1965 р. По-п'яте, у відповідності до норм міжнародного права засади охорони культурної спадщини в Україні

радянського періоду було урегульовано Законом Української РСР від 13 липня 1978 р. «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», який містив республіканські особливості, у тому числі щодо визначення ключових термінів і понять.

9. Відзначено, що ООН та її спеціалізована установа ЮНЕСКО проводять активну роботу щодо вироблення міжнародних норм і стандартів у сфері охорони культурної спадщини. За результатами аналізу міжнародних правових актів вважаємо за доцільне виділити такі напрямки міжнародної правової охорони культурної спадщини: 1) загальні й теоретичні питання охорони культурної спадщини; 2) охорона культурної спадщини у зоні збройних конфліктів; 3) боротьба з незаконним вивезенням/ввезенням й обігом об'єктів культурної спадщини; 4) охорона та збереження нематеріальної культурної спадщини. Кожен напрям представлений окремими пактами, конвенціями й хартіями, які підлягають ратифікації державами, а також документами необов'язкового характеру – деклараціями, рекомендаціями тощо, які беруться до уваги під час розроблення національного законодавства. Для України, окрім актів ООН та ЮНЕСКО, важливе значення мають документи Ради Європи. Загалом аналіз правових актів зазначених міжнародних організацій дає підстави стверджувати про високий рівень їх імплементації в національне законодавство України як шляхом ратифікації міжнародних актів, так і врахування основних положень у спеціальних законах України: «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та ін. Крім того, до Кримінального кодексу України й Кодексу України про адміністративні правопорушення внесено зміни, спрямовані на приведення їх норм у відповідність із міжнародними у частині відповідальності за порушення пам'яткоохоронного законодавства.

Разом із тим розвиток міжнародного законодавства у сфері охорони культурної спадщини диктує необхідність удосконалення національного законодавства. Зокрема, слід ухвалити зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини» щодо приведення ряду базових термінів і понять у відповідність до Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р., а також щодо охорони пам'яток культурної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У зв'язку з необхідністю захисту культурної спадщини в тимчасово окупованій АР Крим та зоні збройного конфлікту на Донбасі необхідно ратифікувати Конвенцію Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями 2017 р. З огляду на специфіку нематеріальної культурної спадщини вважаємо за доцільне прийняття законодавчих актів щодо приведення національного законодавства у відповідність із нормами Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. Крім того, наявність великої кількості трудових мігрантів з України в інших державах світу й необхідність збереження їхньої культурної спадщини та забезпечення культурних прав диктує потребу ратифікації нашою державою Міжнародної конвенції ООН про захист прав всіх трудящих мігрантів та членів їх сімей 1990 р. Також слід

внести зміни до ряду законодавчих актів з метою здійснення інституційних змін і реформування державної політики охорони культурної спадщини. Передусім, відповідно до норм Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 р., Україна повинна створити одну чи кілька національних служб охорони культурного надбання й забезпечити їх кваліфікованим персоналом.

10. Обґрунтовано, що використання зарубіжного досвіду правової охорони культурної спадщини має відбуватися з урахуванням особливостей національної правової системи. Відмінності в підходах до правової охорони культурної спадщини простежуються в країнах англосаксонського та континентального права. Загальними тенденціями системи англосаксонського права є наявність судового прецеденту та непорушне право охорони приватної власності. Враховуючи це, у державах англосаксонського права склалася традиція залучення пам'яткоохоронців до вироблення й ухвалення превентивних рішень, які потенційно можуть впливати на культурну спадщину. Ще однією особливістю держав англосаксонського права є практична відсутність державного впливу на пам'яткоохоронню діяльність у звичному для нас вигляді – наявність міністерства культури із відповідними функціями та його територіальних або підпорядкованих підрозділів, фінансування охорони культурної спадщини з державного бюджету тощо. Натомість значну роль в охороні культурної спадщини відіграють громадські організації, окремі меценати та місцева влада, а держава стимулює їх шляхом надання пільг і преференцій. В умовах збройного конфлікту на Донбасі для України цікавим є новітній британський досвід, зокрема ухвалення спеціального закону про захист культурних цінностей у зоні збройних конфліктів та створення у Збройних Силах спеціальних підрозділів захисту культурних цінностей. Спільним для держав англосаксонського й континентального права є встановлення пільг і преференцій для меценатів, заохочення їх державними нагородами і відомчими відзнаками, популяризація їхньої діяльності на телебаченні й радіо.

Більш корисним для нашої держави є досвід європейських країн континентального права, в яких правова система та система державного управління схожі з українськими. Серед європейських країн виділено передусім досвід Франції, Італії та Польщі. Ці країни обрані з огляду на кілька важливих критеріїв. По-перше, усі вони є членами Європейського Союзу, а наша держава наближає національне законодавство до законодавства ЄС у відповідності до умов Угоди про асоціацію України та ЄС. По-друге, ці країни мають велику кількість пам'яток культурної спадщини та давні традиції законодавчого забезпечення їх охорони, водночас демонструючи певну тяглість законодавства, незважаючи на його зміни. По-третє, зазначені країни є унітарними, водночас надають значні повноваження у сфері охорони культурної спадщини органам місцевого самоврядування, що вкрай актуально для нашої держави у контексті адміністративної реформи та децентралізації влади. Крім того, Франція й Італія кодифікували законодавство про охорону

культурної спадщини – у Франції діє Кодекс культурної спадщини (2004 р.), в Італії – Кодекс культурної спадщини і ландшафту (2004 р.), а в Польщі точаться дискусії щодо доцільності кодифікації профільного законодавства.

За результатами аналізу зарубіжного законодавства й державної політики вважаємо за доцільне виділити такі новації у сфері охорони культурної спадщини, які можуть бути корисними для України: 1) ухвалення комплексу законодавчих змін, спрямованих на активізацію інституту меценатства; 2) прийняття парламентом програмних законів щодо охорони культурної спадщини на п'ятирічний термін з оприлюдненням щорічного звіту про їх виконання; 3) примусове відчуження пам'ятки у власника, якщо він не дотримується пам'яткоохоронного законодавства; 4) передача управління об'єктами культурної спадщини профільним компаніям; 5) запровадження державної підтримки активістів пам'яткоохоронних організацій – від надання знижок на відвідування музеїв, галерей тощо до пільг у сплаті податків; 6) створення культурних парків для захисту культурного ландшафту та збереження ландшафтних територій із нерухомими пам'ятками, характерними для місцевої традиції будівництва і поселення.

11. Аналіз законодавчого забезпечення охорони культурної спадщини в Україні за роки незалежності дав змогу виділити три його основні етапи: 1) 1990 – 1999 рр. – від прийняття Декларації про державний суверенітет України 1990 р. і Основ законодавства України про культуру 1992 р. – до ухвалення Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» 1999 р. Новацією Основ законодавства України про культуру стало запровадження Державного реєстру національного культурного надбання, до якого мають включатися як нерухомі, так і рухомі об'єкти культурної спадщини (на жаль, досі не створений). На цьому етапі відбулося закріплення правових гарантій охорони культурної спадщини та культурних прав громадян у Конституції України. 2) 2000 – 2010 рр. – ознаменувався ухваленням базового на сьогодні Закону України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р., Закону України «Про охорону археологічної спадщини» 2004 р. і Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004 – 2010 роки 2004 р. Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р. пам'ятки культурної спадщини, які підлягають державній охороні, вносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. До Реєстру включено і ті пам'ятки, які підлягали охороні ще в радянський період, що певною мірою свідчить про правонаступність пам'яткоохоронного законодавства. 3) 2011 – 2020 рр. – від набуття чинності Закону України «Про культуру» 2010 р. і донині. На цьому етапі також ухвалено ряд важливих змін до законодавства, спрямованих на приведення українського пам'яткоохоронного законодавства до міжнародних норм і стандартів. На кожному з етапів на розвиток законодавчих норм було розроблено та прийнято ряд підзаконних актів, затверджених переважно постановами Кабінету Міністрів України й наказами Міністерства культури України.

У цілому законодавство України у сфері охорони культурної спадщини відповідає основним міжнародним нормам, однак потребує подальшого удосконалення. Зокрема, пропонуємо у перспективі кодифікувати профільне законодавство, ухваливши Кодекс культурної спадщини України. Так само необхідним є розроблення й затвердження Верховною Радою України Загальнодержавної програми охорони культурної спадщини. На сучасному етапі реформування профільного законодавства потрібно внести зміни до законів України: «Про охорону культурної спадщини», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про архітектурну діяльність» та ряду інших із метою врегулювання надання адміністративних послуг у сфері охорони культурної спадщини; до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» – з метою врегулювання державного нагляду (контролю) у сфері охорони культурної спадщини; до Податкового кодексу України – щодо надання пільг і преференцій меценатам; до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення – щодо посилення відповідальності за злочини та правопорушення у сфері охорони культурної спадщини. Актами Кабінету Міністрів України слід затвердити: Концепцію державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини; Положення про Державний реєстр нерухомих пам'яток України; Порядок включення об'єктів до Державного реєстру національного культурного надбання; Методику відбору унікальних культурних цінностей, які підлягають внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання; Вимоги щодо розміщення реклами в буферних зонах об'єктів Всесвітньої культурної спадщини; оновлений Список історичних населених місць України; Правила охорони та використання історичних ареалів населених місць. Міністерству культури та інформаційної політики України у першочерговому порядку варто розробити й затвердити: Порядок визначення та затвердження меж і режимів зон охорони і використання пам'яток; Порядок здійснення контролю у сфері охорони культурної спадщини; форми звітності про стан збереження об'єктів культурної спадщини. Для органів місцевого самоврядування населених пунктів, занесених до Списку історичних населених місць України, передусім необхідним є розроблення історико-архітектурних опорних планів, в яких зазначається інформація про об'єкти культурної спадщини, та визначення режимів регулювання забудови в межах історичних ареалів у складі генерального плану населеного пункту.

12. Доведено, що до системи національних органів охорони культурної спадщини у вузькому розумінні належать Міністерство культури та інформаційної політики України, як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, а на місцях – профільні підрозділи місцевих державних адміністрацій та органи місцевого самоврядування. У контексті реформування системи органів охорони культурної спадщини ухвалене наприкінці 2019 р. рішення про реформування профільного міністерства й залишення за ним лише функції вироблення засад

державної політики у сфері охорони культурної спадщини та створення двох нових центральних органів виконавчої влади – Державної служби охорони культурної спадщини України та Державної інспекції культурної спадщини України – вважаємо корисним та таким, що відкриває нові можливості для удосконалення й реалізації державної пам'яткоохоронної політики. Разом із тим у процесі подальшого реформування галузі необхідним є створення окремих структурних підрозділів із питань охорони культурної спадщини у складі місцевих державних адміністрацій і виконавчих органів місцевого самоврядування, а також чітке розмежування їх повноважень.

13. Встановлено, що нині все більшу роль у справі охорони культурної спадщини людства у світі відіграють неурядові інституції – громадські об'єднання та окремі небайдужі громадяни. Доведено, що в Україні також існують давні традиції залучення громадськості до пам'яткоохоронної діяльності. Профільні громадські організації активно діяли вже в період Української революції 1917 – 1921 рр. У 1966 р. започатковано діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. УТОПІК став наймасовішою організацією з індивідуальним і колективним членством, основними завданнями якого є участь у здійсненні заходів щодо охорони, збереження, вивчення й популяризації пам'яток історії та культури. У складі УТОПІК ще з радянського періоду активно діяла Секція правової охорони пам'яток історії та культури, члени якої розробляли проекти нормативних пам'яткоохоронних актів, проводили правову експертизу й надавали відповідні консультації. Окремо відзначено діяльність Центру пам'яткознавства НАН України й УТОПІК, який діяв з 1991 до 2019 року на правах науково-дослідного інституту й координував наукові пам'яткоохоронні дослідження.

Нині правові засади участі громадських об'єднань та окремих громадян у сфері охорони культурної спадщини в нашій державі визначають Конституція України, закони України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р., «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. та ін.

Важливу роль у сфері охорони культурної спадщини в Україні мали би відігравати національні відділення міжнародних пам'яткоохоронних організацій. Нині провідна роль тут належить Міжнародній раді з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), а в Україні – Українському національному комітету ІКОМОС, який діє як громадська організація відповідно до конвенцій і хартій ICOMOS, чинного національного законодавства та власного статуту. УНК ІКОМОС, серед іншого, здійснює науково-експертну діяльність, аналізуючи вплив містобудівних перетворень на пам'ятки, передусім у буферній зоні пам'яток культурної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, і надає висновки зацікавленим установам та державним органам. Відповідно до останніх змін законодавства номінація об'єкта культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО здійснюється виключно за рекомендацією Українського національного комітету ІКОМОС. Крім того, важливими для України є рекомендації Міжнародної ради музеїв (ICOM). Для Українського комітету ради музеїв «ІКОМ» базовими правовими актами є Статут Міжнародної ради

музеїв ICOM та власний Статут, а головними завданнями – відродження, збереження та промоція культурної і природної спадщини, а також розвиток музейної справи. Серед практичних результатів роботи – рішення Міжнародної ради музеїв за поданням Українського комітету ради музеїв «ІКОМ» рекомендувати музеям у всьому світі не приймати виставкові експонати від установ, розташованих у Криму, до тих пір, поки не буде вирішено правовий статус регіону. Охороною культурної спадщини в Україні опікуються також Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей (Україна стала членом Організації у 2015 р.), Міжнародний комітет Блакитного Щита (Національний комітет Блакитного Щита створено в 2014 р.) та інші міжнародні організації, однак їх роль поки що незначна.

Встановлено, що національні відділення міжнародних пам'яткоохоронних організацій в Україні координують свою діяльність із державними органами у сфері охорони культурної спадщини. Відповідна робота ведеться у кількох напрямках – від підготовки й аналізу профільних нормативно-правових актів, до привернення уваги міжнародної спільноти до порушення прав людини і виникнення загроз культурній спадщині. Окремі громадяни також ведуть активну пам'яткоохоронну діяльність, передусім просвітницьку. У цьому напрямі особливо варто відзначити створення й підтримку спеціалізованих інтернет-сторінок, присвячених пам'яткам та об'єктам культурної спадщини України, на форумах яких висловлюються пропозиції, у тому числі щодо удосконалення законодавства у сфері охорони культурної спадщини.

Із метою якнайповнішого врахування розроблених громадськими пам'яткоохоронними організаціями та окремими громадянами пропозицій щодо удосконалення профільного законодавства й системи охорони культурної спадщини пропонуємо виносити їх на розгляд науково-методичних рад з питань охорони культурної спадщини при Міністерстві культури та інформаційної політики України й органі виконавчої влади АР Крим, а також на розгляд консультативних рад при органах охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій з обов'язковим наданням науково-методичними й консультативними радами обґрунтованих рекомендацій відповідним органам щодо доцільності врахування/неврахування пропозицій громадськості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Мазур Т. В. Правова охорона культурної спадщини в Україні : монографія / Національна академія внутрішніх справ. К. : Парлам. вид-во, 2020. 432 с.

Рецензії:

Колодій А. М. Охорона культурної спадщини в Україні: правові аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3 (116). С. 135–136.

Петришин О. В. Рецензія на монографію Мазур Т. В. «Правова охорона культурної спадщини в Україні». *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 6. С. 127–128.

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

2. Мазур Т. В. Методологія дослідження правового забезпечення охорони культурної спадщини в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 6. С. 13–21.
3. Мазур Т. В. Правові засади захисту культурної спадщини в зарубіжних дослідженнях. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 1. С. 8–21.
4. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини у Франції: досвід для України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 2. С. 18–27.
5. Мазур Т. В. Правова охорона культурної спадщини в Україні: стан дослідження проблеми вітчизняними вченими. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 3. С. 8–28.
6. Мазур Т. В. Джерельна база дослідження правової охорони культурної спадщини в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 8–22.
7. Мазур Т. В. Правовий статус громадських об'єднань та окремих громадян у сфері охорони культурної спадщини України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 8–20.
8. Мазур Т. В. Удосконалення правової охорони культурної спадщини в Українській РСР (середина 1940-х – початок 1950-х років). *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 6. С. 21–28.
9. Мазур Т. В. Інституційно-правове забезпечення захисту об'єктів культурної спадщини у Великій Британії. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 5 (39). С. 17–20.
10. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення захисту культурної спадщини в Італії. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5. Ч. 3. С. 107–112.
11. Мазур Т. В. Генеза законодавства Радянської України у сфері охорони культурної спадщини (1919 – 1930-ті роки). *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2019. № 58. Том 1. С. 23–29.
12. Мазур Т. В. Розвиток понятійно-термінологічного апарату правової охорони культурної спадщини в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. Том 112. № 3. С. 36–44.
13. Mazur T. V. Legal support of the cultural heritage protection in the Ukrainian SSR (second half of the 1950s – end of the 1980s). *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2020. No 1. P 19–28.
14. Мазур Т. В. Нормотворча діяльність Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць у сфері захисту світової культурної спадщини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 1. С. 32–36.

15. Мазур Т. В. Імплементація міжнародно-правових норм Ради Європи щодо охорони культурної спадщини у законодавство України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 2. С. 62–68.
16. Мазур Т. В. Организационно-правовое обеспечение сохранения культурного наследия в США. *Legea și viața*. 2020. Martie. С. 48–52.
17. Мазур Т. В. Імплементація міжнародно-правових норм щодо захисту культурних цінностей у випадку збройних конфліктів у законодавство України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Том 3. С. 152–156.
18. Мазур Т. В. Імплементація в законодавство України міжнародно-правових норм ООН та ЮНЕСКО щодо охорони культурної спадщини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. Том 19. № 1. С. 110–118.
19. Мазур Т. В. Правове забезпечення формування національних реєстрів культурної спадщини в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2020. № 1. С. 38–41.
20. Mazur T. V. Formation and development of legal protection of cultural heritage in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2020. No 3. P 37–49.
21. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини в історичних населених місцях України. *The Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 75. С. 69–76.
22. Mazur T. V. Legal support of establishment and reform of the system of state bodies for the protection of cultural heritage in Ukraine. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2020. No 4. P 60–67.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Мазур Т. В. Роль Міністерства культури у виробленні правових основ охорони культурної спадщини України в умовах децентралізації влади. *Національна безпека: моніторинг реалізації законодавства України*. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. С. 127–130.
24. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення охорони культурної спадщини за кордоном: досвід для України. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні: матер. міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Маріуполь, 22 травня 2019 р. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 107–109.
25. Мазур Т. В. Конституційно-правовий захист культурної спадщини: основні методологічні підходи дослідження. *Конституційний концепт реформ в Україні : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Вид-во «Людмила», 2019. С. 232–237.
26. Mazur Tamara. Sustainable preservation of Historic Cities and World Heritage (Repair and restoration, historical environment). *2019 International Course for Cultural Heritage Management. Country Report*. Korea National University of Cultural Heritage; The Training Center for Traditional Culture, 2019. P. 221 –230.
27. Мазур Т. В. Правове забезпечення укладання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини в Україні. *Теоретичний аналіз та наукові*

дослідження юридичної науки у ХХІ столітті : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24 – 25 квітня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. С. 66–69.

28. Мазур Т. В. Правове забезпечення діяльності Українського національного комітету ІКОМОС у сфері охорони культурної спадщини. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* / Факультет міжнародних відносин. Національний авіаційний університет; за загальною редакцією Ю. О. Волошина. Київ : Національний авіаційний університет, 2020. С. 189–194.

29. Мазур Т. В. Законодавче забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні й перспективи його удосконалення. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2020 в Україні (м. Київ, 21 травня 2020 р.)*. Київ : ДНДІ МВС України, 2020. С. 230–233.

30. Мазур Т. В. Правовые основы реформирования системы государственных органов охраны культурного наследия в Украине. *Современные тенденции развития юридической науки: Мат-лы междунаро. науч.-теорет. конф. молодых ученых* / Под общ. ред. канд. юрид. наук, доцента А. Дарменова. Караганда : Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, 2020. С. 123–125.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

31. Мазур Т. В., Мищак І. М. Основні напрями нормопроєктувальної діяльності Міністерства культури України у сфері охорони культурної спадщини. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2018. № 2. С. 62–66.

32. Мазур Т. В., Мищак І. М. Державна політика щодо охорони культурної спадщини під час Української революції 1917 – 1921 років. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2018. № 4. С. 158–163.

33. Мазур Т. В., Мищак І. М. Законодавство у сфері охорони культурної спадщини в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. Київ : Міленіум, 2019. № 1. С. 166–172.

АНОТАЦІЯ

Мазур Т. В. Охорона культурної спадщини в Україні: історико- й теоретико-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і

правових учень. – Національна академія внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Київ, 2021.

У дисертації обґрунтовано методологічні засади роботи, розкрито еволюцію та сучасне розуміння основних термінів і понять, проаналізовано джерельну базу дослідження й подано її авторську класифікацію. Виокремлено основні напрями наукових досліджень правової охорони культурної спадщини в Україні та за кордоном.

Встановлено, що в цілому законодавство України у сфері охорони культурної спадщини відповідає основним міжнародним нормам, однак потребує подальшого удосконалення. Наведені авторські пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства. Окремі пропозиції сформульовані щодо ухвалення підзаконних актів.

Ключові слова: пам'яткоохоронне законодавство, охорона культурної спадщини, культурні цінності, пам'ятка, об'єкт культурної спадщини.

АННОТАЦИЯ

Мазур Т. В. Охрана культурного наследия в Украине: историко- и теоретико-правовое исследование. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальная академия внутренних дел Министерства внутренних дел Украины, Киев, 2021.

В диссертации обосновано методологические основы работы, раскрыто эволюцию и современное понимание основных терминов и понятий, проанализирована источниковедческая база исследования и представлена ее авторская классификация. Выделены основные направления научных исследований правовой охраны культурного наследия в Украине и за рубежом.

Установлено, что в целом законодательство Украины в сфере охраны культурного наследия соответствует основным международным нормам, однако требует дальнейшего усовершенствования. Приведены авторские предложения по совершенствованию действующего законодательства. Отдельные предложения сформулированы касательно принятия подзаконных актов.

Ключевые слова: памятничкоохоронное законодательство, охрана культурного наследия, культурные ценности, памятник, объект культурного наследия.

SUMMARY

Mazur T. V. Protection of cultural heritage in Ukraine: historical and theoretical legal research. – Qualifying scientific paper on the rights for a manuscript.

The dissertation for the degree of the doctor of Science in Law, specialty 12.00.01 – Theory and history of the state and law; history of political and law sciences. – National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, 2021.

The methodological principles of the work are substantiated, the evolution and contemporary understanding of the basic terms and concepts are revealed, the sources of the research are analyzed and their author's classification is given. The main directions of scientific research of cultural heritage legal protection in Ukraine and abroad are singled out.

Analysis of the legislative provision for the protection of cultural heritage in Ukraine during the years of independence made it possible to distinguish three main stages: 1) 1990 – 1999; 2) 2000 – 2010; 3) 2011 – 2020.

Analysis of legal acts of the UN, UNESCO, Council of Europe gave grounds to assert the high level of their implementation in the national legislation of Ukraine both by ratification and taking into account their main provisions in special laws of Ukraine: "On Culture", "On Cultural Heritage", "On Protection of Archaeological Heritage", "On the export, import and return of cultural property", etc. In addition, the Criminal Code of Ukraine and the Code of Administrative Offenses of Ukraine have been amended to bring their norms in line with international ones in terms of liability for violations of monument protection legislation. Additional arguments are given on the need to improve national legislation in accordance with international norms and standards.

It is proposed to adopt amendments to the Law of Ukraine "On Protection of Cultural Heritage" to bring a number of basic terms and concepts in line with the UNESCO Convention Concerning the Protection of World Cultural and Natural Heritage of 1972, as well as the protection of cultural heritage sites included in the UNESCO World Heritage List. Due to the need to protect cultural heritage in the annexed Autonomous Republic of Crimea and the zone of armed conflict in Donbass, it is necessary to ratify the Council of Europe Convention on Offenses Related to Cultural Property of 2017. Given the specifics of intangible cultural heritage, it is proposed to adopt laws to bring national legislation in accordance with the norms of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage of 2003. A number of legislative acts should also be amended in order to make institutional changes and state policy of cultural heritage protection reform.

It is substantiated that the borrowing of foreign experience of cultural heritage legal protection should take into account the peculiarities of the national legal system. Among European countries, the experience of France, Italy and Poland is highlighted and can be useful for Ukraine: 1) adoption of a set of legislative changes aimed at intensifying the institution of patronage; 2) adoption by the parliament of program laws on the protection of cultural heritage for a period of five years with the publication of an annual report on their implementation; 3) compulsory alienation of the monument from the owner, that does not comply with the monument protection legislation; 4) transfer of management of cultural heritage sites to specialized companies; 5) introduction of state support for activists of monument protection organizations – from providing discounts on visits to museums, galleries, etc. to tax benefits; 6) creation of cultural parks for protection of the cultural landscape and

preservation of landscape territories with immovable monuments, typical for the local tradition of construction and settlement.

It is established that in general the legislation of Ukraine in the field of cultural heritage protection meets the basic international norms, but needs further improvement.

It is proposed to codify the relevant legislation in the future, adopting the Code of Cultural Heritage of Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine also considered it expedient to develop and approve the National Program for the Protection of Cultural Heritage, to amend the laws of Ukraine: "On Protection of Cultural Heritage", "On Regulation of Urban Development", "On Architectural Activity", "On Basic Principles of State Supervision in the field of economic activity", to the Tax and Criminal Codes of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Some proposals are formulated for the adoption of sublegal regulation.

Key words: monument protection legislation, protection of cultural heritage, cultural values, monument, cultural heritage object.